

YMPÄRISTÖVALIOKUNNAN LAUSUNTO 20/2013 vp

Valtioneuvoston selonteko elintarviketurvalli- suudesta 2013—2017

Maa- ja metsätalousvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 23 päivänä toukokuuta 2013 lähettäessään valtioneuvoston selonteon elintarviketurvallisuudesta 2013—2017 (VNS 5/2013 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi maa- ja metsätalousvaliokuntaan samalla määrännyt, että ympäristövaliokunnan on annettava asiasta lausunto maa- ja metsätalousvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- elintarviketurvallisuusjohtaja Veli-Mikko Niemi, maa- ja metsätalousministeriö
- ylitarkastaja Kati Suomalainen, ympäristöministeriö

- osastonjohtaja Tuula Honkanen-Buzalski, Elintarviketurvallisuusvirasto EVIRA
- professori Raija Tahvonen, Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus
- johtava tutkija Matti Verta, Suomen ympäristökeskus
- johtava tutkija Hannu Kiviranta, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
- laboratoriojohtaja Janne Nieminen, Tullilaboratorio.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat lähettäneet:

- Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry
- Säteilyturvakeskus STUK
- Suomen luonnonsuojeluliitto ry.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Yleistä

Valiokunta toteaa, että selonteko on kokonaisuudessaan kattava katsaus elintarviketurvallisuuden nykytilanteeseen ja tulevaisuuden uhkiin. Ympäristövaliokunta tarkastelee elintarviketurvallisuukselontekoa oman toimialansa kannalta keskittyen erityisesti ilmastonmuutokseen, ympäristön saastumiseen ja erilaisten haitallisten kemiallisten aineiden vaikutuksiin.

Elintarviketurvallisuus on Suomessa kaikilta osin korkealla tasolla. Ruoan kemiallinen turvallisuus ja puhtaus muodostavat elintarviketurvallisuuden keskeisen osan. Ympäristön saastuminen on alkutuotannon kannalta kuitenkin keskeinen riskitekijä koko elintarvikeketjulle. Haitta-aineita voi päätyä ympäristöstä elintarvikkeisiin useita eri reittejä ilmalaskeuman, veden tai maaperän kautta. Valiokunta korostaa korkean ympäristönsuojelun tason ja hyvän elintarviketurvallisuuden kiinteää yhteyttä toisiinsa. Valiokunta toteaa, että myös paikallisten päästölähtei-

den hallinnan merkitys kasvaa lähiruoan suosion kasvaessa.

Raaka-aineet ja elintarvikkeet liikkuvat kiihtyvällä vauhdilla maasta toiseen monimutkaistuvan kansainvälisen kaupan seurauksena. Suomalaisen syöminen ruoka on pääosin peräisin kotimaasta, mutta globaali ruokakauppa kasvaa nopeasti. Elintarvikkeiden terveysturvallisuus ovat moninkertaiset kansainvälisessä elintarvikekaupassa, minkä vuoksi ympäristön ja elintarvikkeiden puhtauden nykyistä tehokkaammalle kansainväliselle säätelylle olisi suuri tarve.

Ilmastomuutos

Selonteossa on yleisellä tasolla tarkasteltu ilmastomuutoksen vaikutuksia ruokaturvallisuuteen. Valiokunta toteaa, että ilmaston lämpenemisellä on laajoja heijastusvaikutuksia koko maapallon elintarviketurvallisuuteen. Maanviljelyn satotasot voivat maailmalla pitkällä aikavälillä monin paikoin laskea ja sadon laatu heiketä nykyisestä.

Ilmastomuutoksen tarkempia vaikutuksia kemialliseen elintarviketurvallisuuteen Suomessa on varsin vaikea ennakoita. Yleisesti voidaan todeta, että muutoksen seurauksena väestön altistuminen haitta-aineille todennäköisesti lisääntyy. Suuri uhka on, että mikäli torjunta- ja kasvinsuojeluaineiden käyttöä joudutaan selvästi lisäämään, voi nykyinen hyvä tilanne juomaveden sisältämien hyvin vähäisten torjunta-ainejäämien osalta heiketä.

Valiokunta korostaa, että ilmastomuutokseen sopeutumisessa tulee ottaa huomioon myös haitallisten kasvituholaisten ja tulokaslajien leviämiseen sekä lisääntymiseen liittyvät seikat. Suomessa sateisuuden lisääntyminen voi aiheuttaa myös viljojen homeiden lisääntymistä. Ilmaston lämpeneminen voi siten johtaa kasvin-suojeluaineiden käyttötarpeen nousuun ja mahdollisesti terveydelle haitallisten homebakteerien lisääntymiseen. Tässä yhteydessä myös kiinnostus geeniteknikan laajempaan käyttöön ottoon viljelyssä voi lisääntyä.

Valiokunta toteaa, että ilmastomuutoksen vaikutuksista elintarviketurvallisuuteen tarvitaan riittävästi tutkimustietoa. SYKellä on par-

haillaan käynnissä useita ilmastomuutokseen sopeutumiseen liittyviä yhteishankkeita esimerkiksi eri viljalajien sopeutumiseen liittyen. Tulevaisuudessa tarvitaan tietoa koko ruokajärjestelmän systeemisistä muutoksista sekä näiden muutosten vaikutuksista ruokaturvallisuuteen.

Ruoantuotannon ympäristövaikutuksia on tällä hetkellä tehokkainta vähentää kulutustottumusten muuttamisen ja ruokahävikin pienentämisen kautta. Kulutustottumuksia koskien tämä kuitenkin edellyttää sitä, että kuluttajalla on riittävästi tietoa tuotteiden erilaisista vaikutuksista. Ruokatottumusten muotoutumisen osalta varhaisella ravitsemuksella ja ravitsemuskasvatuksella on oma tärkeä merkityksensä. Valiokunta korostaa tässäkin yhteydessä ruokahävikin vähentämisen tärkeyttä merkitystä. Ruokaketjussa haaskataan maassamme keskimäärin 330–460 miljoonaa kiloa syömäkelpoista ruokaa vuosittain, joka vastaa 10–15 % kulutetusta ruoasta. Ruokaketjun eri osista eniten hävikkiä syntyy kotitalouksissa. Tehokas keino ruokaketjun kasvihuonekaasujen vähentämiseksi on hävikin systemaattinen vähentäminen ketjun kaikissa osissa. Ruokahävikin vähentäminen tulee toteuttaa siten, että elintarviketurvallisuutta ei vaaranneta.

Suuren kokoluokan ympäristöonnettomuudet

Maaperän, ilman ja merien saastuminen ympäristöonnettomuuksien seurauksena on riski erityisesti elintarvikkeiden alkutuotannolle ja sitä kautta koko elintarvikeketjulle. Äkillistä ja laajamittaista saastumista voi tapahtua esimerkiksi ydinvoimalaonnettomuuden, öljyonnettomuuden tai suuren hallitsemattoman ilmapäästön seurauksena. Valiokunta toteaa, että elintarviketurvallisuuden kannalta ydinvoimalaonnettomuudella olisi kaikkein suurimmat haitalliset vaikutukset elintarviketuotantoon. Myös öljynkuljetusonnettomuus Suomenlahdella voisi vaikuttaa suuresti kalankasvatukseen ja kalastuselinkeinoon.

Valiokunta toteaa, että lisääntyvä kaivosteollisuus toiminta voi johtaa lähiympäristön laajalaiseen saastumiseen ja etenkin välillisiin haitallisiin vaikutuksiin myös elintarvikeketjuun,

kuten Sotkamon Talvivaaran kaivosonnettomuus loppuvuodesta 2012 osoitti.

Ympäristönsuojelu ja elintarviketurvallisuus

Valiokunta korostaa ympäristön pilaantumisen torjuntaan tähtäävän ympäristönsuojelulainsäädännön keskeistä merkitystä elintarvikkeiden alkutuotannon puhtauden turvaamisessa. Valiokunta painottaa etenkin sitä, että ympäristöstä elintarvikkeisiin siirtyvien haittavaikutusten ehkäiseminen vaatii ympäristö- ja elintarviketurvallisuuksien tiivistä yhteistyötä.

Suomen ympäristölainsäädäntöön sisältyy tiukkoja kieltoja esimerkiksi pohjaveden ja maaperän pilaamisen osalta. Selonteon ympäristön saastuminen -osiossa (5.2.5.) kohdassa toimenpiteet on todettu, että päästöjen ja jätevesien valvonnalla varmistetaan puhtas ympäristö. Valiokunta toteaa, että päästönormien tulee olla määrätty ympäristöluvuissa sellaisiksi, että ne estävät pilaantumisen. Tämä edellyttää riittävien resursien varaamista ympäristölupaviranomaisille. Valiokunta kiinnittää myös huomiota kaivannaisteollisuuden ympäristövaikutusten arviointiin ja ympäristöluvitusten yhteydessä tapahtuvaan alkutuotannon riskinarviointiin ja elintarviketurvallisuuden huomioimiseen.

Itämeren suojelun toimintaohjelmassa on nimetty 11 erityisesti huomioitavaa haitallista yhdistettä tai ainetta, joista suuri osa kuuluu jo osittain pitkään säänneltyjen tai vesipuitteidirektiivissä ja meristrategiadirektiivissä säänneltävien aineiden joukkoon. Näille yhdisteille on viime vuonna päättyneessä laajassa EU-Interreg-projektissa (COHIBA) kehitetty uusia suosituksia päästöjen kustannustehokkaaksi vähentämiseksi. Suosituksia tarkastellaan parhaillaan HELCOMin toiminnan puitteissa tarkoituksena saada HELCOMin kannanotto päästöjen vähentämiseksi. Valiokunta katsoo, että kannanoton hyväksyminen edesauttaisi myös elintarviketurvallisuuden toteutumista.

Kemiallinen elintarviketurvallisuus

Kemiallisen elintarviketurvallisuuden osalta selonteossa nostetaan esiin alkutuotannosta ja ympäristön kautta elintarvikkeisiin joutuvat vieraat

ja haitalliset aineet. Erityisen haitallisia aineita ovat eräät raskasmetallit sekä orgaaniset yhdisteet, joita kulkeutuu ravintoon esimerkiksi lannoitteiden ja kasvinsuojeluaineiden käytön yhteydessä sekä ympäristöön tahattomasti tai luvanvaraisesti johdettuna. Elintarvikkeet ovat saantilähde myös ns. hormonihäiriökemikaaleille, joita selonteossa on mainittu muutamia. Valiokunta korostaa, että näidenkin kemikaalien suhteen tarvitaan vielä runsaasti lisätutkimusta täsmentämään elintarvikkeiden osuutta altistumisessa. Kemiallisen elintarviketurvallisuuden kannalta luomutuotanto saattaa olla turvallisuutta lisäävä tuotantotapa, mutta lisää tutkimustietoa tarvitaan.

Lannoitteista kulkeutuu edelleen maaperään ja vesistöihin haitallisia aineita. Orgaaniset lannoitevalmisteet, erityisesti jätevedenpuhdistamoiden lietteistä valmistetut, voivat sisältää raskasmetalleja ja orgaanisia haitta-aineita. Suomessa on tällä hetkellä asetettu raja-arvot kolmen raskasmetallin (elohopea, kadmium ja lyijy) ja arseenin suurimmille sallituille pitoisuuksille orgaanisissa lannoitevalmisteissa, mutta ei toistaiseksi raja-arvoja tai suosituksia orgaanisten haitta-aineiden pitoisuuksille. On tarpeellista kiinnittää huomiota orgaanisten haitta-aineiden pitoisuuksiin kaikissa lannoitevalmisteissa.

Myös jätevedet ovat uhkana elintarvikkeiden tuotantoketjulle ja elintarviketurvallisuudelle. Jätevesien mukana vesistöön kulkeutuu aineita, kuten lääkkeitä, joita ei vielä poisteta jätevesistä tehokkaasti. Lisäksi lääkkeiden palauttamista apteekkeihin ja sitä kautta jätehuoltoa tulisi tehostaa, vaikkakin suurin osa lääkeainejäämistä kulkeutuu ihmisten eritteiden mukana jätevesiin. Valiokunta korostaa, että lääkkeitä sisältävien ja muiden vastaavien haitallisten aineiden puhdistusta asumajätevesistä ja -lietteistä tulee kehittää nopealla aikataululla. Tässä kehitystyössä olisi tarpeen tehdä aktiivista kansainvälistä yhteistyötä ja pyrkiä tätä kautta tehostamaan koko Itämeren rantavaltioiden jätevesien puhdistusta. Lietteen puhdistusta tulee kehittää siten, että sitä voidaan nykyistä paremmin hyödyntää lannoitteena.

Valiokunta toteaa, että EU:ssa on asetettu elintarvikkeiden ja rehujen dioksiini- ja PCB-yhdisteille maksimiraja-arvot. Dioksiinien, PCB-yhdisteiden ja kloorattujen pestisidien pitoisuudet ovat vähentyneet meillä jo pitkän aikaa. Suomessa kala ja erityisesti Itämeren rasvaiset kalat ovat näiden yhdisteiden pääsaantilähde, erityisesti silakassa ja pyydettyssä lohessa raja-arvo usein vielä ylittyy. Suomi on saanut poikkeuksen sallia silakan ja lohien asettaminen kaupaksi omalle väestölle perustuen kalan yleisiin terveyshyötyihin. Suomalaisilla Itämeren ammattikalastajilla tehty tutkimus osoitti, että terveyden kannalta on parempi syödä kalaa kuin olla syömättä Itämeren kalaa ympäristömyrkyjen takia. Myös laskennallinen riskinarviointi tukee johtopäätöstä, jonka mukaan kalansyönnin hyödyt voittavat haitat.

Valiokunta toteaa, että ympäristöministeriön vetämänä on vastikään valmistunut hallitusohjelman mukainen kansallinen vaarallisia kemikaaleja koskeva ohjelma, jossa esitetään lukuisia suosituksia ihmisen terveydelle sekä ympäristölle aiheuttamien haittojen vähentämiseksi. Selonteossa on lyhyesti nostettu esiin myös lannoitevalmisteissa mahdollisesti esiintyvät haitalliset orgaaniset aineet. Valiokunta toteaa, että erityisesti jätevesilietteen käyttö lannoitevalmistetuotannossa voi sisältää huomattavia riskejä. Tutkimustoiminta maailmanlaajuisesti on lisääntymässä, mutta Suomessa tutkimus ja lietteisiin kohdistuva orgaanisten haitallisten aineiden seuranta on huomattavan vähäistä ja yksi kemikaaliohjelmassa esiin nostettu puute. Valiokunta painottaa sitä, että selonteossa mainittujen toimenpiteiden käytännön toteutus saattaa vaatia kemiallisen elintarviketurvallisuuden parantamisen kannalta tutkimusresurssien osittais-ta uudelleen arviointia.

Nanomateriaalit

Eräisiin nanomateriaaleihin on osoitettu liittyvän terveys- ja ympäristövaaroja, kuten mahdollisia myrkyllisiä vaikutuksia ihmisiin ja ympäristöön. Valiokunta toteaa, että on tarpeellista vahvistaa nanomateriaaleja koskevia erityisiä vaatimuksia. Maa- ja elintarviketalouden alalla

tämä tarkoittaa erityisesti toimivia riskinarviointimenettelyitä koskien elintarvikkeina, pakkausmateriaaleina, rehuina tai kasvinsuojeluaineina käytettäviä tarkoituksellisesti valmistettuja nanomateriaaleja.

Elintarvikkeiden säteilyturvallisuus

Valiokunta toteaa, että juomavedessä esiintyy luonnosta peräisin olevia radioaktiivisia aineita. Talousveden kannalta merkittävin luonnon säteilyaltistaja on radon. Porakaivovedessä luonnon radonpitoisuudet ovat yleensä korkeampia kuin rengaskaivojen vesissä tai verkostovedessä. Luonnon radioaktiivisten aineiden pitoisuudet porakaivovettä lukuun ottamatta ovat Suomessa erittäin pieniä.

Tshernobylin ydinvoimalaitosonnettomuuden seurauksena Suomeen kulkeutui ilmapirstausten mukana radioaktiivisia aineita. Nykyään näistä radioaktiivisista aineista havaitaan enää cesium-137:ää. Maataloustuotteissa cesium-137-aktiivipitoisuudet ovat erittäin pieniä. Sen sijaan luonnosta saatavissa elintarvikkeissa, kuten riistassa, metsämarjoissa, järvien petokaloissa ja sienissä, cesiumia esiintyy vieläkin tietyn paikoin melko korkeina pitoisuuksina. Etenkin petokaloissa ja eräissä sienilajeissa korkeimmat pitoisuudet voivat paikoin vieläkin ylittää EU:n komission asettamat suositukset, mutta siitä huolimatta luonnontuotteille ei ole Suomessa kuitenkaan enää tarvittu kulutusrajoituksia radioaktiivisen cesiumin takia.

Talvivaaran kipsisakka-altaan vuodon seurauksena luontoon päätyi useita satoja kiloja uraania, joka on suurimmaksi osaksi lähijärvien pohjasedimentissä. Kohonneita uraanipitoisuuksia on havaittu kaivosalueen lähistön järvissä, mutta toistaiseksi näillä alueilla ei ole vielä havaittu kohonneita uraanipitoisuuksia kaloissa tai lehmänmaidossa. Valiokunta pitää kuitenkin tärkeänä, että tilannetta seurataan ja analysoidaan myös ne tekijät, joilla uraanin pääsy kaivoksista ympäristöön voidaan jatkossa estää.

Yhteenveto

Valiokunta kiinnittää huomiota elintarviketurvallisuuteen liittyvien ympäristövaikutusten ris-

kinarvioinnin tarpeellisuuteen, riskien hallintaan ja riittävään tutkimustietoon. Valiokunta korostaa myös elintarvike-, ympäristö- ja valvontatietojen mahdollisimman laajaa poikkihallinnollista hyödyntämistä usealla eri alalla.

Valiokunta toteaa selontekoon viitaten, että kemikaalien yhteisvaikutuksista on keskusteltu jo pitkään. Erilaiset aineet voivat vahvistaa tai heikentää toistensa vaikutuksia. Muun muassa nanomateriaalien ja hormonitoimintaa häiritsevien aineiden osalta on edelleen olemassa suuria puutteita tiedoissa. Valiokunta pitää erittäin tarpeellisenä selonteon toimenpidettä kemiallisten aineiden yhteisvaikutuksia koskevien tutkimus-

ten lisäämisestä. Valiokunta kannustaa kansainväliseen yhteistyöhön näiden tutkimusten osalta.

Valiokunta toteaa lopuksi, että selonteon sisältämien toimenpidesuositusten toteutumisen varmistamiseksi olisi ollut syytä nimetä vastuutahot, jotka huolehtivat selonteossa mainituista käytännön toimista. Sinänsä esitetyt toimenpiteet ovat pitkälti oikeansuuntaisia myös ympäristönäkökulmasta tarkasteltuina.

Lausunto

Lausuntonaan ympäristövaliokunta esittää,

että maa- ja metsätalousvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 13 päivänä kesäkuuta 2013

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Martti Korhonen /vas
vpj. Rakel Hiltunen /sd
jäs. Christina Gestrin /r
Timo Heinonen /kok
Mikael Jungner /sd
Pauli Kiuru /kok
Jukka Kärnä /sd
Jari Lindström /ps

Eeva-Maria Maijala /kesk
Tapani Mäkinen /kok
Martti Mölsä /ps
Sari Palm /kd
Anni Sinnemäki /vihr
Mirja Vehkaperä /kesk
Juha Väättäinen /ps
vjäs. Sirpa Paatero /sd.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Jaakko Autio.